

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Tussen macht en onmacht. Een politieke biografie van Anthonie van der Heim (1693-1746)

Dral, W.J.

Citation

Dral, W. J. (2016, October 5). *Tussen macht en onmacht. Een politieke biografie van Anthonie van der Heim (1693-1746)*. Uitgeverij Verloren, Hilversum. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/43440>

Version: Not Applicable (or Unknown)

License: [Licence agreement concerning inclusion of doctoral thesis in the Institutional Repository of the University of Leiden](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/43440>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Cover Page

Universiteit Leiden

The handle <http://hdl.handle.net/1887/43440> holds various files of this Leiden University dissertation.

Author: Dral, W.J.

Title: Tussen macht en onmacht. Een politieke biografie van Anthonie van der Heim 1693-1746

Issue Date: 2016-10-05

3 De thesaurier-generaal Van der Heim

3.1 De Republiek in de periode 1727-1736

Op 17 juli 1727 volgde Simon van Slingelandt Van Hoornbeeck op als raadpensionaris van Holland. Twee dagen later nam hij afscheid van de Raad van State, het orgaan dat hij 37 jaar in twee functies had gediend. Van Slingelandt beloofde het gezag en de waardigheid van de Raad te zullen blijven ondersteunen.¹ Hij had graag een versterking van de macht van de Raad gewild, maar had als raadpensionaris moeten beloven niets te zullen doen in de richting van een centralistische staatkundige hervorming.² Als één van Heinsius' medewerkers had hij mede vorm gegeven aan diens beleid.

3.2 Buitenlandse politiek

Juist voordat Van Slingelandt het roer van Van Hoornbeeck overnam was de Europese hemel een stuk opgeklaard.³ In de winter 1726-1727 was Europa in twee kampen verdeeld. Allereerst de Alliantie van Wenen waarbij waren aangesloten Oostenrijk, Spanje, Pruisen, Rusland en de vier Wittelsbachse vorstendommen (de vorstendommen Beieren en de Palts en de aartsbisdommen Trier en Keulen). Hier tegenover stond de Alliantie van Hannover, waarin werd samengewerkt door Engeland, Frankrijk, de Republiek, Hessen-Kassel, Zweden en Denemarken.⁴ Om de onderlinge geschillen op te lossen was er besloten een congres te organiseren. Dit congres, gehouden in Soissons, werd in de zomer van 1728 geopend. Keizer Karel VI had zich na lang touwtrekken neergelegd bij een schorsing voor zeven jaar van de in 1723 opgerichte Compagnie van Oostende. De onderhandelaars van de Republiek hadden als wensen de opheffing van de Compagnie van Oostende, afspraken over de betaling van de garnizoenen in de Barrièresteden en regelingen over de kwesties Oost-Friesland en de Pruisische aanspraken op Gulik en Berg in hun ransel.

Bovengenoemde kwesties zaten de Republiek niet lekker. Oost-Friesland was traditioneel een gebied waar de Republiek grote invloed had. Het werd ook wel het achtste gewest van de Republiek genoemd. De keurvorst van Brandenburg had in 1694 rechten op de successie in het graafschap Oost-Friesland verkregen van de keizer, waardoor de Republiek aan invloed dreigde te verliezen tegen een

1 NL-HaNA, Arch. Anthonie van der Heim, 840, Uittreksel uit het register der resolutie van de Raad van State van 19 juli 1727, waarbij Simon van Slingelandt afscheid neemt als thesaurier-generaal, 1727.

2 De Vries en Van der Woude, *Nederland 1500-1815*, 154.

3 De Jongste, 'Bewind op zijn smalst', 55.

4 Van Nimwegen, *De Republiek*, 53.

nieuwe macht aan het Europese firmament. Na de Gulik-Kleefse Successieoorlog (1609-1614) had de keurvorst van Brandenburg bij de vrede van Xanten in 1614 alleen Kleef-Mark en Ravensberg weten te verwerven. Dat wilde niet zeggen dat Brandenburg, nu Pruisen, ook Gulik-Berg en Ravestein niet zou willen hebben. Het was dus zaak voor de Republiek deze kwesties te beslechten.

Daarom moest volgens Van Slingelandt het congres van Soissons in het teken staan van een algemene vrede op basis van de verdragen van Utrecht en Rastadt.⁵ Het congres viel al snel uiteen in deelbesprekingen. Van Slingelandt stoorde zich aan het gedraal van Spanje, dat volgens zijn zeggen werd geregeerd door een 'zwakzinnige koning en een driftige koningin'.⁶ De besprekingen verzandden echter in 1730.⁷ Dat men in de Republiek in dat jaar niet goed wist waar men aan toe was, bleek uit een brief van de secretaris van de Raad van State, Nicolaas ten Hove, aan Willem van Assendelft, resident te Brussel. Daarin beschreef Ten Hove de onzekerheid. De Staatse leiders moesten afwachten tot de heren Hop en Van Goslinga terug waren van de onderhandelingsstafel.⁸ Op 9 november 1729 hadden Engeland, Frankrijk en Spanje op een aantal kwesties overeenstemming bereikt in het traktaat van Sevilla. De kwestie Gibraltar werd geregeld, evenals handelsvoordelen en het transport van Spaanse troepen naar Italië. De Republiek sloot zich al snel aan. De keizer, die in een isolement dreigde te raken, kwam met voorstellen. Hij vroeg erkenning van de Pragmatieke Sanctie. Deze Pragmatieke Sanctie doelde op het garanderen door onder andere Engeland en de Republiek van de Oostenrijkse successie aan Maria Theresia na de dood van haar vader Karel VI. Het opheffen van de Compagnie van Oostende was de prijs, die Engeland en de Republiek verlangden. In 1731 kwamen Engeland en Oostenrijk in Wenen al tot een akkoord. Dit zogenoemde tweede verdrag van Wenen, op 16 maart 1731 gesloten, verbood aan de Zuidelijke Nederlanden alle handel op koloniale gebieden.⁹ Na een jaar sloot de Republiek zich hierbij aan. De keizer bedong voor zijn Zuid-Nederlandse onderdanen een conferentie binnen twee jaar voor de tarief- en handelsproblemen. Bij Van Slingelandt vond dit een beter onthaal dan in Frankrijk en Engeland.¹⁰ Een goede relatie met de keizer was belangrijk voor de Republiek. De Zuidelijke Nederlanden waren dan een buffer tegen Frankrijk.

De raadpensionaris Van Slingelandt dacht dat er nu enkele jaren van vrede zouden aanbreken. Holland nam het besluit om 10.000 man af te danken. Zover kwam het echter niet. In 1733 overleed August II van Saksen-Polen en aangezien in Polen de koning werd gekozen, verschenen er twee kandidaten tegenover elkaar: Stanislaus Lescynski, gesteund door Frankrijk en Spanje en August III van Saksen, gesteund door Karel VI en Rusland. De dreigende oorlog deed Holland besluiten de 10.000 man, die op de planning stonden te worden afgedankt, nog in dienst te houden.¹¹ Op het congres dat gehouden werd in Den Haag op 24 november 1733 kwamen de Republiek, Frankrijk en Engeland overeen dat de Zuidelijke Nederlanden in de Poolse Successieoorlog neutraal zouden blijven. Deze

⁵ De Jongste, 'Bewind', 55.

⁶ Van der Veen, *Een Spaanse Groninger*, 383; Van Rappard, *Briefwisseling*, 254-255, Simon van Slingelandt aan Sicco van Goslinga, 6 januari 1729, 255.

⁷ De onderhandelars namens de Republiek waren Cornelis Hop en Sicco van Goslinga. De laatste was al op 10 juni 1728 daar aan gekomen. Zie Van Rappard, *Briefwisseling*, 225, Simon van Slingelandt aan Sicco van Goslinga, 26 juni 1728 brief 201 n.1; Van der Veen, *Een Spaanse Groninger*, 421.

⁸ NL-HaNA, Arch. Van Assendelft, 12, Ten Hove aan Van Assendelft, 7 november 1730.

⁹ Lenders, 'Zuidelijke Nederlanden', 69.

¹⁰ De Jongste, 'Bewind', 56.

¹¹ Israel, *The Dutch Republic*, 994.

overeenkomst werd in het Zuiden als zeer vernederend ervaren.¹² In 1735 kwam het tot een wapenstilstand en in 1738 tot een vrede. August III besteedde als nieuwe koning de Poolse troon. Tegen die tijd was Van Slingelandt overleden en opgevolgd door Van der Heim.

3.3 Financiën

Toen Van Slingelandt was aangetreden als raadpensionaris had hij als secretaris van de Raad van State en vanaf 1725 als thesaurier-generaal een groot inzicht in de financiële problemen van land en gewest gekregen. Men verwachtte van hem initiatieven om de schuldenlast te verminderen. Er waren van Van Slingelandts hand verschillende memoranda verschenen met voorstellen tot redres van de financiën en bestuurlijke veranderingen. Van Slingelandt koppelde de sanering van de financiën aan de hervorming van het bestuur. Zijn ideeën, die centralistische trekken vertoonden, werden door de afzonderlijke gewesten echter beschouwd als een bedreiging voor hun vrijheid. Op financieel en fiscaal gebied heeft Van Slingelandt niet veel kunnen bereiken. De enige hervorming die de raadpensionaris erdoor wist te krijgen was de herziening van de verponding.

Van oudsher bestond er in alle provincies een belasting op onroerend goed met de daarop gebouwde eigendommen. In een aantal gewesten en in de literatuur bekend onder de naam verponding of bede. Verponding was een Hollandse term die feitelijk niets anders betekende dan quotisatie of op te brengen omslag.¹³ In principe had de verponding dus niets van doen met grond of huizen. In Holland raakte de term echter ingeburgerd als een eigennaam voor de onroerend goedbelasting.¹⁴ Meer dan een eeuw hanteerde men hetzelfde verpondingskohier voor de vaststelling van de vastgoedbelasting. Een herziening van het kohier was door tegenstellingen binnen Holland nog niet zo eenvoudig. De steden uit het Noorderkwartier, Haarlem, Gouda, Delft en Leiden hadden te maken gekregen met economische en demografische teruggang. Steden als Amsterdam, Schiedam en Rotterdam waren juist economisch en demografisch gegroeid.¹⁵ Daardoor betaalden de eerste steden teveel, terwijl Amsterdam, Rotterdam en Schiedam te weinig inbrachten. Nadat Van Slingelandt Amsterdam had weten te overtuigen in te stemmen met deze herziening besloten de Staten van Holland tot aanpassing van het kohier.

3.4 Toenemend prestige van Willem IV

Nadat de Friese stadhouder in 1722 ook stadhouder van Gelderland was geworden, zij het met een beperkende instructie, keken de anti-stadhouderlijke gewesten met argusogen naar de generaalsbenoemingen, die net als voorheen voor zijn vader Johan Willem Friso ook voor de jonge prins een middel tot stijging konden zijn. In het najaar van 1726 stelde Gelderland de promotie van generaals in de Staten-Generaal aan de orde. Via zijn moeder had de prins te kennen gegeven een generaals-

¹² Lenders, 'Zuidelijke Nederlanden', 70.

¹³ Bos en Van Maanen, *Fiscale bronnen*, 13.

¹⁴ Bos en Van Maanen, *Fiscale bronnen*, 13.

¹⁵ Wijsenbeek, Gevels, 25-26; De Jongste, 'Bewind', 47; Bossaers, 'Van kintsbeen aan', 33-34.

Afb. 10 Willem Carel Hendrik Friso, de latere stadhouder Willem IV (1711-1751) Olieverf op doek door Philip van Dijk, 1734 (Stichting Historische Verzamelingen van het Huis van Oranje-Nassau, Den Haag).

functie te ambiëren.¹⁶ Door het gebrek aan steun trok de prinses in juli 1727 de kandidatuur van haar zoon voor een generaalsfunctie echter in.

Bij zijn aantreden moest Van Slingelandt als kersverse raadpensionaris beloven de bestaande regeringsvorm te zullen handhaven en dus ook niet mee te werken aan het herstel van het stadhouderschap. Van Slingelandt – zijn vader was een neef van Johan de Witt – was pragmatisch in zijn opvattingen met betrekking tot het stadhoudersambt. Hij stond hier in principe niet afwijzend tegenover, maar achtte voor herstel ervan de tijd nog niet rijp.¹⁷ Vanuit zijn goede gevoel voor politieke verhoudingen was zijn houding tegenover het Friese stadhoudelijke hof afstandelijk.¹⁸ In de praktijk stond de raadpensionaris niet te springen om de Friese stadhouder ter wille te zijn. Zijn vriend Sicco van Goslinga behoorde tot de adviseurs van het Friese hof, was net als Fagel¹⁹ en Vegelin van Claerbergen niet afkerig van het stadhouderschap, maar vond dat er een strakke instructie moest komen op Friese leest geschoeid.²⁰ Daarentegen was graaf Johan Hendrik van Wassenaer Ob-

¹⁶ Bruggeman, Nassau, 277-278.

¹⁷ Bruggeman, Nassau, 186.

¹⁸ Bruggeman, Nassau, 186.

¹⁹ Bruggeman, Nassau, 82 en 195.

²⁰ Bruggeman, Nassau, 83.

dam (1683-1745), lid van de Hollandse Ridderschap sterk gekant tegen het stadhouderschap.²¹ De jonge prins had dus te maken met diverse opvattingen toen hij pogingen ondernam om tot generaal benoemd te worden. Van Slingelandt was er de man echter niet naar om zich door Oranje naar het tweede plan te laten duwen.²²

Toen het Britse hof in 1728 een huwelijk offerde tussen prins Willem IV en Anna van Hannover, de dochter van George II, reageerde Van Slingelandt zo afwijzend dat het plan enkele jaren in de ijskast verdween.²³ De Engelse gezant Chesterfield adviseerde zijn regering grote voorzichtigheid met betrekking tot een Oranjegezinde politiek, omdat de raadpensionaris afkerig was van een toename van invloed van de Oranjes.²⁴

In 1732 hadden de Friese Nassaus met Pruisen de erfenis van de Hollandse Oranjes weten te regelen. In het diepste geheim was er in Berlijn met de Pruisische koning Frederik Willem I een verdelingsovereenkomst voorbereid en gesloten. Direct na het overlijden van Willem III in 1702 had de eerste Pruisische koning, Frederik I, die zich op grond van zijn afstamming²⁵ de ware erfgenaam van Willem III beschouwde, al Meurs en Lingen bezet.²⁶ Dit 'Traktaat van partage' maakte een einde aan dit geschil. De Pruisische koning behield het meeste van het Oranjebezit buiten de Nederlanden, dat hij had veroverd.²⁷ Prins Willem IV kreeg bijna alle bezittingen binnen de grenzen van de Republiek en de Oostenrijkse Nederlanden. Beiden mochten de titel prins van Oranje voeren. De overeenkomst kwam voor de meeste regenten als een volslagen verrassing. Zij zagen dit als bewijs voor de machtspolitieke aspiraties van prins Willem.²⁸ Dit zorgde voor onrust. Langzaam maar zeker won de prins van Oranje aan prestige en invloed. Zoals wij al zagen had hij al vóór het bereiken van zijn meerderjarigheid in 1729 al het stadhouderschap van Friesland, Groningen, Drenthe (1718) en Gelderland (1722) aanvaard.

Een aantal regenten zal zich toch wat ongemakkelijk hebben gevoeld toen de prins in 1734 met de Engelse prinses Anna van Hannover in het huwelijk trad. Door dit huwelijk ontstond er weer een verbinding Oranje-Engeland. Voor de niet-Oranjegezinden was dit een ongunstige ontwikkeling. De ontvangst van het pasgetrouwde paar in 1734 door het antistadhouderlijke Holland tijdens de terugreis vanuit Engeland naar Friesland, was dan ook uiterst koel. Terwijl de Rotterdamse burgemeesters nog wel hun opwachting maakten en er kanonschoten werden afgevuurd, stuurde Amsterdam ter begroeting slechts zijn tweede pensionaris naar het jonge echtpaar. Daar ging het echtpaar ook aan boord om de Zuiderzee over te steken naar Friesland. Den Haag werd door het paar gemeden.²⁹ De provincies Holland, Zeeland, Utrecht en Overijssel hadden het al eerder genomen besluit om geen stadhouder meer in de Raad van State toe te laten hernieuwd, hoewel deze volgens de instructie van de Raad daarin steeds zitting had.

²¹ Bruggeman, *Nassau*, 175.

²² Van Arkel, *De houding*, 24.

²³ De Jongste, 'Bewind', 52; Israel, *The Dutch Republic*, 992.

²⁴ Van Arkel, *De houding*, 25.

²⁵ Hij was een kleinzoon van Frederik Hendrik. Johan Willem Friso huwde een achterkleindochter van de stadhouder.

²⁶ Schutte, *Oranje*, 15.

²⁷ De Pruisische koning kwam in het bezit van Hondertland, Wateringen, Oranjepolder, 's-Gravenzande, het paleis Noordeinde, Naaldwijk, het huis Honselaarsdijk en omgeving en Hooge en Lage Zwaluwe. Zie hiervoor Peele, *Een uitzonderlijke erfgenaam* en Bruggeman, *Nassau*.

²⁸ De Jongste, 'Bewind', 51; Israel, *The Dutch Republic*, 991.

²⁹ Geyl, *Willem IV*, 26.

Na de mislukte pogingen van de stadhouderlijke provincies in 1726 en na het meerderjarig worden van de prins in 1731 om hem als generaal benoemd te krijgen, probeerden de drie gewesten het in 1735 weer, toen er een aantal functies te vergeven was. Met Gelderland voorop hadden zij meer succes dan in het verleden. De Staten van Utrecht stonden niet afwijzend hier tegenover. De Staten van Holland waren aanzienlijk minder enthousiast en de andere provincies waren geenszins bereid de benoeming tegen de zin van Holland door te drukken.³⁰ Vegelin raadde de prins een benadering van Holland af, maar Willem kreeg de Staten van Friesland zover een brief te schrijven aan de Staten van Holland. De Hollandse Staten waren alleen bereid om met de andere provincies te gaan praten over een algehele promotie, als de promotie van Oranje tot generaal niet ter sprake zou komen. Op 14 oktober 1735 namen de Staten van Holland een resolutie aan, waarin zij verklaarden niet in te stemmen met een benoeming van Willem tot generaal, omdat ze hem daarvoor nog te jong vonden. Willem zond een brief naar Van Slingelandt waarin hij meedeelde dat hij bereid was om onder een andere generaal te dienen indien men hem te jong en te onervaren vond. Ook raadpleegde Willem IV de griffier van de Staten-Generaal, Fagel, bij elke stap die hij deed. Het bezoek van zijn vertrouweling Johan Duncan³¹ aan de thesaurier-generaal Van der Heim, om met hem over de promotiekwestie te spreken, werd misschien wel op aanraden van Fagel gedaan. In ieder geval past het in het charme-offensief dat de prins richting de politieke top inzette. Duncan en Van der Heim hadden een goed gesprek gehad zoals blijkt uit de brief die de prins op 12 november 1735 vanaf 't Loo aan Van der Heim stuurde.³² Naast het bedankje voor het prettige gesprek zette de prins zijn standpunt nog eens uiteen. Hij was bereid, omdat hij nog zo jong was, te dienen onder een ervaren generaal, maar niet onder de luitenant-generaals, met uitzondering van de heer Montese, een buitenlandse generaal of een generaal waarvan de leeftijd niet veel verschilde van de zijne. Hij wilde niet dienen onder zijn oom prins George van Hessen, maar wel onder de heer Van Seckendorff.

Ook met Van Slingelandt sprak Willem over dit voorstel. De raadpensionaris was bereid om na te denken over dit compromis.³³ Van Slingelandt zou de afloop niet mee meemaken. Hij overleed in de nacht van 1 op 2 december 1736. De prins zou zijn zaak moeten gaan bepleiten bij de opvolger van Van Slingelandt. Van der Heim kwam in aanmerking voor die post.

3.5 Raad van State

De thesaurier-generaal van de Unie werkte nauw samen met de Raad van State. Voordat wij ons richten op de thesaurier-generaal moeten we daarom eerst enige woorden aan dit bestuursorgaan wijden. Tot het algemeen bestuur van de Republiek was de Raad gemachtigd bij instructie van 12 april 1588. De opzet was dat dit college zou worden belast met het onderhouden van de traktaten met vreemde mogendheden, het opperbevel zou hebben in krijgskaken, later aangevuld met het beheer van het generaliteitsfinanciewezen, het dagelijks bestuur van de generaliteitslanden en de uitoefe-

³⁰ Bruggeman, *Nassau*, 331.

³¹ Johan Duncan (1690-1753) studeerde te Leiden rechten, waar hij ook promoveerde. Later werd hij benoemd tot 's Prinsen gewone raad en rekestmeester en tot raad en rekenmeester van zijn domeinen, NNBW, deel VIII.

³² NL-HaNA, Arch. Van der Heim, 844, Prins Willem van Oranje aan Van der Heim, 12 november 1735.

³³ Bruggeman, *Nassau*, 337.

ning van de rechtsmacht van de generaliteit.³⁴ De Raad had de militaire rechtspraak, voor zover die niet onder de Hoge Krijgsraad viel, daarnaast de rechtspraak in ambtsdelicten van eigen functionarissen en over delicten tegen de generaliteit door anderen begaan. Men sprak ook recht in 'strafzaken fiscaals'.³⁵ Het werkterrein van de Raad van State was de generaliteit. De Staten-Generaal bepaalden dus de afbakening van de werkzaamheden van de Raad en deze terreinafbakening fluctueerde.

Vrij snel na 1588 waren de verhoudingen tussen de Staten-Generaal en de Raad van State veranderd, doordat het accent kwam te liggen op de Staten-Generaal en de Raad van State daarvan een voorbereidend en uitvoerend orgaan werd. De kern van de Raad werd gevormd door de twaalf leden uit de verschillende provincies. Drie kwamen er uit Holland. Zeeland en Friesland hadden ieder twee zetels, Utrecht, Overijssel en Gelderland³⁶ elk één. De raadsheren waren gebonden aan een vaste ambtstermijn. Maar die verschilde weer per gewest. Sommige gewesten hielden een termijn van drie, andere een termijn van vijf jaar aan.³⁷ De afgevaardigde uit de Hollandse ridderschap en de twee Zeeuwse leden hadden zelfs een onbeperkte zittingsduur.³⁸ Daarnaast maakten de stadhouders deel uit van de Raad en tot 1625 twee Engelse leden. Met nagenoeg alle terreinen, waar de Raad actief was, hadden de Staten-Generaal ook bemoeienis. Vaak was de Raad ook tot samenwerking met de Staten-Generaal verplicht. Er bestond tussen de beide organen in formele zin geen hiërarchische relatie, maar praktisch wel. Men bezocht ook elkaars vergaderingen. In de tweede helft van de zeventiende eeuw nam frequentie van het bijwonen van de ordinair vergaderingen van de Staten-Generaal af.³⁹ In de achttiende eeuw bestond de gebruikelijke delegatie naar de Staten-Generaal uit twee leden vergezeld van de thesaurier-generaal en de secretaris. Wanneer men met meer kwam leverde dat prompt protest op.⁴⁰ Op eigen gezag konden de Staten-Generaal zaken behandelen zonder daar de Raad in te kennen. Als dan de Raad al betrokken werd, ging het om het uitbrengen van advies.⁴¹

De Raad was gevestigd aan het Binnenhof waar ook andere generaliteitsorganen zoals de Generaliteitsrekenkamer hun onderkomen hadden.⁴² Binnen de Raad werd door de thesaurier-generaal, vaak in samenwerking met de secretaris van de Raad, de generale petitie opgesteld. Hierin verzocht, zoals wij eerder zagen, de generaliteit de gewesten telkens nieuw berekende bijdragen voor de gemeenschappelijke defensie-inspanning en voor andere generaliteitsuitgaven.

Het college vergaderde tweemaal per dag. In 1727 gunde de Raad zich een vrije zaterdag. Door de vele conferenties met gedeputeerden van de Staten-Generaal werd de vergaderlast in de achttiende eeuw alleen maar zwaarder.⁴³ Via een koerier arriveerden bovendien rekestten bij de Raad. Bij een eerste bespreking in de vergadering werd een zaak toegewezen aan één van de leden: deze die moest

34 Fruin en Colenbrander, *Staatsinstellingen*, 197-198; Van Deursen, 'De Raad van State onder de Republiek', 47-90.

35 Fockema Andreae, *Nederlandse staat*, 21.

36 Gelderland had aanvankelijk twee zetels, maar verloor die zetels toen ze in 1672 door de vijand bezet werden. Hetzelfde gold voor Utrecht en Overijssel. Toen de gewesten in 1674 terugkeerden in de Raad moest Gelderland één zetel afstaan aan Stad en Lande dat zich kloeker had gedragen. In 1794 kreeg Gelderland de tweede zetel terug. Zie Van Deursen, 'Raad van State', 49 en *Tegenwoordige staat*, deel XVI, 286.

37 Groenveld, 'Institutionele context', 68.

38 *Tegenwoordige staat*, deel XVI, 287.

39 Thomassen, *Instrumenten*, 149.

40 Van Deursen, 'Raad van State', 72.

41 Thomassen, *Instrumenten*, 150.

42 Thomassen, *Instrumenten*, 31.

43 Van Deursen, 'Raad van State', 63.

daarover rapport uitbrengen. In de achttiende eeuw was de thesaurier-generaal bijna steeds bij elke rapportage betrokken.⁴⁴ Naast de thesaurier-generaal speelde ook de tweede belangrijke ‘ambtenaar’ van de Raad, de secretaris, een prominente rol. Vaak opereerden ze gezamenlijk. De kwaliteiten van de thesaurier-generaal en de secretaris bepaalden het niveau waartoe de Raad van State kon stijgen. Bij een zwak duo boette de Raad aan invloed in. Het belang van de thesaurier-generaal en de secretaris werd nog eens onderstreept door het feit dat van alle inmiddels gedrukte resoluties van de Staten-Generaal er drie exemplaren naar de Raad werden gestuurd; één voor de Raad, één voor de thesaurier-generaal en één voor de secretaris.⁴⁵ De resoluties van de Staten-Generaal werden door de Raad voor uitvoering vrijwel direct gedelegeerd naar de thesaurier-generaal. Vooral in de achttiende eeuw behoorden deze functionarissen tot de hoogste ambtenaren van de Republiek.⁴⁶

Elk jaar op 8 mei stelde de Raad op voorstel van de thesaurier-generaal de jaarlijkse commissies voor de visitatie van de magazijnen en vestingwerken voor het hele Unie-gebied, inclusief de Barrière-steden, vast. Als centrale generaliteitsfunctionaris fungeerde in Den Haag een directeur-generaal van de vestingwerken, die in opdracht van de Raad naar een bepaalde garnizoensplaats kon worden gezonden voor inspectie ter plekke en voor overleg met de betreffende militaire en burgerlijke autoriteiten.⁴⁷ Men kende vier vaste commissies die de inspectiewerkzaamheden verrichtten, respectievelijk voor Vlaanderen, de Maas, Maastricht en het oosten van de Republiek, in het bijzonder Wedde en Westerwolde. De commissarissen inspecteerden jaarlijks de vestingwerken, besteedden nieuwe werken aan, controleerden de magazijnen en verpachtten de belastingen.⁴⁸ De Raad probeerde de rapportages van de vier regionale directeuren voor de vestingwerken zoveel mogelijk te combineren om een beter overzicht te krijgen van de gehele vestingproblematiek en de daarbij komende kosten. De rapporten van de directeuren over de toestand van de vestingsteden langs de Nederrijn en de IJssel werden in de vergadering van 27 maart 1730 als één agendapunt opgevoerd. Met deze rapportages onder de arm had de commissie, die vanuit de Raad met de verschillende gewesten moest gaan onderhandelen, een krachtig argument in handen om meer druk uit te oefenen om consenten van de provincies te krijgen voor de extra-ordinaris petitie voor de vestingwerken.⁴⁹ Maar ook met andere militaire zaken hield de Raad en dus ook de thesaurier-generaal zich bezig. Gevallen van openlijke geweldpleging door militairen in Staatse dienst werden niet getolereerd. Een klacht van de magistraat van Namen hierover werd door de Raad in behandeling genomen. Een commissie met Van der Heim stelde een onderzoek in naar de onrechtmatigheden.⁵⁰

Er bestond een aanzienlijke afstand tussen de thesaurier-generaal, de secretaris en de andere ambtenaren die in dienst waren. De belangrijkste van hen was de ontvanger-generaal. Deze functionaris trad alleen op als technisch expert en niet als beleidsadviseur. Daarnaast waren er een aantal com-

⁴⁴ Sprenger, ‘De thesaurier-generaal aan zijn bureau’, 139.

⁴⁵ Van Deursen, ‘Raad van State’, 56. Ze zijn overigens niet aanwezig in zijn archief.

⁴⁶ Van Deursen, ‘Raad van State’, 90.

⁴⁷ Sprenger, ‘De thesaurier-generaal aan zijn bureau’, 189; BHIC, Coll. Rijksarchief, 313, voorstel thesaurier-generaal 8 mei 1730, f. 449v-f. 450r.

⁴⁸ Van Deursen, ‘Staatsinstellingen’, 368.

⁴⁹ Sprenger, ‘De thesaurier-generaal aan zijn bureau’, 190; BHIC, Coll. Rijksarchief, 313, Res. R.v.St. 27 maart 1730, f. 283v-f. 284r. In deze commissie zaten de raden Jacob van Assendelft en Johan van Buitenheim, de thesaurier-generaal Van der Heim en de secretaris van de Raad Ten Hove.

⁵⁰ Sprenger, ‘De thesaurier-generaal aan zijn bureau’, 183-184; BHIC, Coll. Rijksarchief, 313, Rapport Commissie uit de Raad 25 september 1730, f. 359.

miezen van de finanie, een aantal klerken van de Raad en een klerk van de finanie. De financiële administratie van de Republiek werd gevormd door slechts een klein aantal personen, tussen de twaalf en twintig man.⁵¹ Het aantal ambtenaren was niet constant. De Raad werd bijgestaan door een hoog gekwalificeerde maar onderbezette staf.

In de achttiende eeuw werd het steeds meer gebruik om resoluties van de Staten-Generaal te laten voorbereiden door enkele heren uit hun midden en uit de Raad.⁵² Het was dan belangrijk om de juiste mensen afgevaardigd te krijgen. Dit blijkt uit de correspondentie die Van Slingelandt met Sicco van Goslinga (1697-1731) voerde.⁵³ De Raad besloot bij meerderheid ongeacht het aantal aanwezigen. Aangezien leden vaak voor langere tijd in hun gewesten verbleven of als commissie voor de Raad op pad waren, was het lastig om meerderheden af te spreken. Dankzij hun eed aan de generaliteit waren de leden van de Raad niet aan een gewest gebonden.

3.6 De thesaurier-generaal

In het hiërarchisch denken waren de thesaurier-generaal, de griffier van de Staten-Generaal, de secretaris van de Raad van State en de raadpensionaris van Holland de belangrijkste ambtenaren van de Republiek. Formeel in die volgorde. In de praktijk was echter niet de thesaurier-generaal, maar de raadpensionaris de voornaamste ambtenaar.⁵⁴ De functie van thesaurier-generaal was sinds 1588 nauw verbonden met de Raad van State, maar de bekleder ervan was in formele zin geen lid van dit college. Toch vormde hij met de secretaris wel de kern van de Raad.⁵⁵ De taakomschrijving van deze functionaris werd aanvankelijk neergelegd in een commissiebrief opgesteld door de Staten-Generaal. Naderhand werd de commissiebrief uitgewerkt tot een instructie. Er zijn een paar instructies geweest. Het waren echter niet meer dan handreikingen. Toen de Staten-Generaal in 1737 Nicolaas ten Hove toestonden zich niet te veel aan te trekken van zijn instructie was dat geen schokkende verandering van beleid, maar een bevestiging van de praktijk.⁵⁶

Bepalend voor de uitoefening van het ambt waren echter niet de instructie, maar de ontwikkelingen in de praktijk en de sturing die de functionaris er zelf aan gaf. Hij had drie verschillende rollen, namelijk: een controlerende, een adviserende en die van opsteller van de Generale Petitie en de Staat

⁵¹ Van Deursen, 'Raad van State', 61.

⁵² Thomassen, *Instrumenten*, 149; Van Deursen, 'Raad van State', 72. Veel generaliteitsakten en vooral militaire conventies werden op naam van zowel de Staten-Generaal als de Raad van State uitgegeven.

⁵³ Van Deursen, 'Raad van State', 65. Van Rappard, *Briefwisseling*. o.a. 9: Van Slingelandt aan Van Goslinga 11 november 1702; 141: Van Goslinga aan Van Slingelandt 30 april 1715; 200: Van Goslinga aan Van Slingelandt 20 juli 1726. Sicco van Goslinga, grietman van Franekeradeel, was lid van de Raad van State vanaf 1689 tot 1692 en daarna van 1695 tot 1697. Nadien een aantal malen gedeputeerde te velde. Zie Van Rappard, *Briefwisseling*, vii-viii.

⁵⁴ Groenveld, 'Institutionele en politieke context', 68.

⁵⁵ De Wit, 'Formele positie', 118. Hij baseert zich hierbij op William Temple. De Britse diplomaat schreef zijn *Observations upon the United Provinces*. Roorda en Foppema vertaalden dit werk. In hun *Ambassadeur in de Lage Landen* staat op pagina 93: 'In deze Raad heeft de stadhouder van de gewesten zitting en ook volledig stemrecht, de thesaurier-generaal van de Unie daarentegen mag de vergaderingen bijwonen, maar zijn stem is slechts een adviserende. Toch heeft hij hier veel gezag, omdat hij blijvend zitting heeft. Dat geldt ook de persoon die uit de ridderschap naar deze raad wordt afgevaardigd en voor de Zeeuwse leden. De overigen zitten slechts voor twee, drie of vier jaren. Dit in tegenstelling tot de opvatting van Van Deursen. Zie Van Deursen, 'Raad van State onder de Republiek', 365.

⁵⁶ De Wit, 'Formele positie', 124.

van Oorlog.⁵⁷ Uit de instructie van 1700 blijkt dat hij toezicht diende te houden op de administratie en het beheer van alle generale middelen, quoten en consenten van de gewesten. Datzelfde gold voor de inkomsten uit de generaliteitslanden (artikel I). In de praktijk kwam dat toezicht erop neer dat alle comptabelen, maar vooral de ontvanger-generaal binnen de gestelde tijd rekening en verantwoording aflegden (artikel IV). Ook alle ordonnantiën, akten van decharge en rekeningen die de Raad werden aangeboden passeerden het bureau van de thesaurier-generaal (artikel VIII). Hij werd geacht dagelijks de vergaderingen van de Raad bij te wonen en deze desgevraagd te adviseren (artikel V). Hij had de eindverantwoordelijkheid voor de verpachting van de gemene middelen in de generaliteitsgebieden. De militairen daar vielen eveneens onder zijn toezicht. Hij moest erop toezien dat ze betaald werden (artikel III). Hij diende dus zoveel mogelijk over het nuttig gebruik van de gelden te adviseren. Deze adviesrol gaf hem enige beleidsruimte. Door zijn advies kon hij de besluitvorming dus nogal sturen! Daarmee was hij de belangrijkste financiële raadgever van de Raad van State en de Staten-Generaal.

De persoonlijkheid van de thesaurier-generaal bepaalde in hoge mate de invloed die hij kon uitoefenen, zowel in de Raad van State als in andere organen. Hieronymus van Beverning (1614-1690) bijvoorbeeld, een belangrijke medewerker van De Witt, had meer gezag dan zijn opvolger Coenraad Burch (1623-1669).

De politiek, die werd gevolgd na de Vrede van Utrecht van 1713, gegoten in allianties en traktaten zou tot ver in de achttiende eeuw gevolgen hebben voor de werkzaamheden van de thesaurier-generaal. De komst van de Barrièresteden – bedongen bij deze vrede – betekende het handhaven van een aanzienlijke troepenmacht in de Zuidelijke Nederlanden.⁵⁸ Deze uitbreiding van militaire activiteiten drukte zwaar op de Staten van Oorlog. Militair-strategisch gezien betekende deze verdedigingslinie in feite dat de bufferzone die in de zeventiende eeuw door de generaliteit samen met Oranje was gecreëerd, vooruitgeschoven werd richting Frankrijk.⁵⁹ Nieuwe strategische en bouwtechnische inzichten vergden een andere, meer eigentijdse aanpak van de aanleg en onderhoud van vestingwerken. Uiteraard moesten deze werkzaamheden worden uitgevoerd. De Raad van State zag erop toe dat na prijsvergelijking de voordeligste aanbieder de opdracht kreeg. De controle op dit hele proces viel toe aan de thesaurier-generaal. Dit betekende een flinke uitbreiding van zijn controlewerkzaamheden. Hij nam verzoeken van de garnizoenscommandanten in behandeling om herstel of aanpassing van de plaatselijke vestingwerken. Wanneer de steden herstelwerkzaamheden niet zelf konden financieren vroegen zij de Raad om geldelijke hulp. De thesaurier-generaal had hierin een adviserende rol.⁶⁰

3.7 De thesaurier-generaal Van der Heim

Met de benoeming van Van Slingelandt op 17 juli 1727 tot raadpensionaris kwam de positie van thesaurier-generaal vrij. Anthonie van der Heim had zich voor deze functie kandidaat gesteld. Zijn

⁵⁷ De Staat van Oorlog en de Generale Petitie werden in de maanden november of december aangeboden. *Tegenwoordige staat*, deel XVI, 291.

⁵⁸ In feite gaat het hier om het opschuiven van de verdedigingslinie van de generaliteitslanden naar de Barrièresteden.

⁵⁹ Sprenger, 'De thesaurier-generaal aan zijn bureau', 186.

⁶⁰ Sprenger, 'De thesaurier-generaal aan zijn bureau', 186-187.

Afb. 11 Het Lange Voorhout gezien vanaf de Kneuterdijk. Prent pen in grijs en zwart Jacob Elias la Fargue, 1770.

kandidatuur werd ondersteund door een correspondentie die bestond uit de gedeputeerden van de vier gewesten Gelderland, Holland, Zeeland en Friesland ter begeving van generaliteitsambten. De belangrijkste mensen van de correspondentie waren Adriaan van Lynden (1674-1754) uit Gelderland, Van Goslinga voor Friesland en Van Wassenaer Obdam voor Holland, die verwant was aan Van Goslinga.⁶¹ Van der Heim was reeds geruime tijd van hun steun verzekerd geweest. Hij had veel waardering gekregen voor de manier waarop hij de functie van secretaris van de Generaliteitsrekenkamer had uitgeoefend.⁶²

Op 22 juli werd het rekest van Van der Heim in de Staten-Generaal behandeld. De leden gingen over tot zijn benoeming.⁶³ De inspanningen van de correspondentie hadden succes gehad.⁶⁴ Dezelfde dag nog schreef Van Slingelandt hierover aan zijn vriend Van Goslinga. Zij hielden elkaar op de hoogte van de laatste ontwikkelingen. De dag na de benoeming legde de nieuwe thesaurier in de Staten-Generaal de eed af op zijn instructie en op die van de Raad van State. Tamminga, als gedeputeerde van het die week presidierende gewest Groningen, introduceerde volgens gebruik Van der Heim in de Raad van State.⁶⁵ Enkele dagen later kreeg de nieuwe thesaurier-generaal toestemming om de zaken die Van Slingelandt niet had kunnen afmaken op te pakken.⁶⁶ Van der Heim bedankte op gepaste wijze degenen, die zich voor zijn kandidatuur hadden ingezet. Op 29 juli stuurde hij een bedankbriefje aan Van Goslinga waarin hij zich zeer verplicht voelt 'voor de onverdiende gunst en

⁶¹ Aalbers, *De Republiek*, 209. De broer van Obdam was Unico, de heer van Twickel, schoonzoon van Goslinga.

⁶² Aalbers, *De Republiek*, 209.

⁶³ NL-HaNA, Arch. Van der Heim, 841, Stukken betreffende aanstelling, 22 juli 1727.

⁶⁴ Van Rappard, *Briefwisseling*, 217-218, Simon van Slingelandt aan Sicco van Goslinga, 22 juli 1727.

⁶⁵ NL-HaNA, Arch. Van der Heim, 841, Stukken betreffende aanstelling, 23 juli 1727.

⁶⁶ NL-HaNA, Arch. Van der Heim, 841, Stukken betreffende aanstelling, 28 juli 1727.

genegenheit, om dat ik mij onbequaam vinde te voldoen aan de verwagting'.⁶⁷ Door deze promotie was Van der Heim ondertussen wel doorgedrongen tot de belangrijkste posities in de Republiek.

Simon van Slingelandt zal zeker tevreden zijn geweest met de benoeming. Hij was goed bevriend met de nieuwe thesaurier-generaal, die een kleine dertig jaar jonger was. Het feit dat Van der Heim voorkomt als executeur in zijn wilsbeschikking, die hij in 1732 liet opstellen, duidt er op dat Van Slingelandt Van der Heim niet alleen zag als een bekwaam vakman, maar tevens als iemand die hij geheel kon vertrouwen.⁶⁸ Van der Heim woonde bij Van Slingelandt in de buurt. De raadpensionaris woonde vanaf 1700 met zijn gezin in het 'Huis aan de(n) Boschkant' op de hoek Korte Voorhout/Prinsessegracht. Tegenwoordig is het ministerie van financiën op deze plaats gevestigd. Het huis was in 1700 gekocht door de secretaris van de Admiraliteit van Amsterdam en schoonvader van Van Slingelandt, Hiob de Wildt. Ook na de dood van zijn vrouw in 1722 mocht Van Slingelandt daar blijven wonen. Beiden bezochten 's zondags ongetwijfeld de Kloosterkerk. We mogen wel aannemen dat zij buiten de vergaderzalen elkaar regelmatig spraken. Van der Heim behoorde tot de kring van mensen rond Van Slingelandt en volgde ook diens leiding.⁶⁹

Raadpensionaris Van Slingelandt had drie ministers om zich heen op wie hij volledig staat kon maken, want behalve Van der Heim erkenden ook de griffier Fagel en de secretaris van de Raad van State, Nicolaas ten Hove, zijn leiderschap. Hoe anders was dit onder Van Hoornbeeck geweest, die onder andere met een lastige secretaris van de Raad van State te maken had gehad.

Met de benoeming van Van der Heim zien we hoe het patronagestelsel in de praktijk in zijn werk ging. Uiteraard was dit niet nieuw. Eigenlijk vormde de toplaag van de Republiek een groot patronagecomplex.⁷⁰ Zonder netwerk was het bijkans onmogelijk carrière te maken. Zo bijzonder was dit fenomeen niet. In de sociale wetenschappen wordt patronage meestal omschreven als een persoonlijke relatie, waarbij de patroon, meestal een hoger geplaatste, hulp biedt aan een cliënt in ruil voor diens hand- en spandiensten, een wederzijdse dienstverlening.⁷¹ De vroeg-moderne samenleving was doordrongen van het belang van zulke persoonlijke contacten. Deze relaties waren zeer belangrijk bij steun bij ziekte, financiële problemen of het verkrijgen van een baan.⁷² Aan de basis van het netwerk van Van der Heim stond de oude Heinsius. Die had met Van Slingelandt nauw samengewerkt. Ook de Amsterdamse pensionaris Willem Buys en de Goudse pensionaris Bruno van der Dussen behoorden hiertoe.⁷³ Na de dood van Heinsius werd Van Slingelandt de spil van het netwerk. Hij werd in 1725 als secretaris van de Raad van State opgevolgd door Nicolaas ten Hove, een aange trouwde neef van de griffier Fagel,⁷⁴ die op zijn beurt verzwaagd was aan Van Slingelandt.⁷⁵ Adriaan van der Hoop, die als commies had gewerkt op het kantoor van de secretaris van de Raad van State,

67 HAT, Corr. Sicco van Goslinga, 929-6, Van der Heim aan Van Goslinga, 29 juli 1727.

68 HGA, NA, 3.332, not. Van Velsen, 1745, min. akte, 4 oktober 1732. Dit document ontving ik van A.A. van Essen MA. Zie ook Aalbers, *De Republiek*, 209.

69 Aalbers, *De Republiek*, 209.

70 Hovy, 'Institutioneel onvermogen', 134.

71 Bruggeman, *Nassau*, 85. Deze patronageverhoudingen waren een onderdeel van het maatschappelijk vermogen.

72 Knevel, *Haagse bureau*, 67.

73 Veenendaal jr., *Briefwisseling*, deel I, xxvi.

74 Zie stamboom in inventaris archief Fagel; Japikse, *Archief Fagel*.

75 In het NNBW, deel X, 352-353 en in Van der Aa, *Biografisch woordenboek der Nederlanden*, deel 8-1, 407-408 wordt onjuist vermeld dat Van der Heim Van Slingelandt was opgevolgd als secretaris van de Raad van State. Dit is niet het geval. Van Slingelandt werd op 27 oktober 1725 als secretaris op gevolgd door Nicolaas ten Hove. Zie *Raad van State 450 jaar. Repertorium*, 195.

Afb. 12 De Barrièresteden waar de Republiek volgens het Barrièretraktaat uit 1715 soldaten mocht legeren (kaart J.E. Dral).

volgde Van der Heim op 29 juli 1727 op als secretaris van de Generaliteitsrekenkamer.⁷⁶ Tot dit netwerk behoorden ook Sicco van Goslinga, Johan Hendrik van Wassenaer Obdam, Adriaan van Lynden en wellicht Philip Frederik Vegelin van Claerbergen, die Heinsius destijds had gefeliciteerd met de benoeming van zijn neef tot secretaris van de Generaliteitsrekenkamer. We kunnen concluderen dat met de onderbreking van het raadpensionarijschap van Van Hoornbeeck leden van het netwerk rond Heinsius en Van Slingelandt vanaf 1690⁷⁷ tot 1746 aan de macht zijn geweest. Van der Heim zal erg content zijn geweest met de benoeming van zijn relatie Nicolaas ten Hove als secretaris van de Raad van State. Met die functionaris werkte de thesaurier veel samen. Van der Heim en Ten Hove waren bovendien jeugdvrienden en van dezelfde leeftijd.⁷⁸

In de entourage rond Van Slingelandt had Van der Heim de reputatie een vakman te zijn. Vriend en vijand waren overtuigd van zijn inzicht in financiële zaken. Hij kreeg nu de kans om de beleidsruimte te grijpen in de Generale Petitie en de Staat van Oorlog en adviezen te geven in de vergaderingen van de Raad. Overigens konden de gewesten de door de Raad en de thesaurier-generaal gegeven adviezen gewoon negeren. Dat deden ze nu en dan op grote schaal.

De Raad, in casu de thesaurier-generaal, werd zodoende in de achttiende eeuw meermalen een roepende in de woestijn.⁷⁹ Dit had ook gevolgen voor de toon waarin de petitieën werden gesteld. Deze

⁷⁶ NL-HaNA, Arch. GRK, 16, Res. 31 juli 1727, f. 362; Habermehl, *Van der Hoop*, 21. De als staatsgezinde bekend staande Van der Hoop werd door Willem IV in 1747 vervangen door de Oranjegezinde Hendrik Hop. Van Deursen, 'Staatsinstellingen', 365.

⁷⁷ In 1690 worden Van Slingelandt en Fagel respectievelijk secretaris van de Raad van State en griffier der Staten-Generaal. In 1689 was Heinsius raadpensionaris van Holland geworden.

⁷⁸ NL-HaNA, Arch. Van der Heim, 371, Van der Heim aan Hendrik Hop, 4 februari 1738.

⁷⁹ Sprenger, 'De thesaurier-generaal aan zijn bureau', 162-163.

toon werd bitter. Van Slingelandt uitte zijn frustratie dat er niets met de adviezen gebeurde en de opvolger van Van der Heim, Ten Hove, merkte op in zijn eerste en enige petitie dat de Raad had overwogen de petitie van het vorige jaar uit de kast te halen en in te dienen, omdat de adviezen van de Raad cq. de thesaurier-generaal toch niet ter harte werden genomen.⁸⁰ In dit klimaat publiceerde Van der Heim zijn Generale Petitie van 1730 waarin hij kritiek uitte op de handel en wandel van de verschillende gewesten als het ging om de consenteringsdiscipline. Er was, aldus Van der Heim, geen sprake meer van het gezamenlijk nemen van besluiten op de verschillende onderdelen van de Generale Petitie. In 1730 hadden vijf van de zeven provincies hun resoluties niet ingebracht. Van de vijf waren er drie waar de resoluties of een incompleet of een duister en ingewikkeld consent bevatten. Holland had in dat jaar zelfs niet eens een resolutie met een consent gestuurd. Op deze manier was het onmogelijk een eenparig consent te verkrijgen op de Generale Petitie. Het enige gewest dat volgens de oude praktijk te werk was gegaan was Gelderland. Van de andere gewesten werd aangenomen dat zij in de Generale Petitie geconsenteerd hadden.⁸¹ Van der Heim hoopte dat de gewesten meer zouden gaan handelen conform het oude gebruik. Zijn bewoordingen in de Generale Petitie van 1730 waren scherper dan anders. Zo schreef Van der Heim: 'Op de generale petitie voor het lopende jaar, om nu geen van vorige jaren te citeren, zijn de resoluties ingebracht van vijf provincies, die van Utrecht en Overijssel zijn niet geopend; en van de vijf ingebrachte zijn er drie, die of een incompleet of een duister en ingewikkeld consent inhouden en die alleen van betrekking zijn op de staten van oorlog, zonder dat van de incompleetheit van het consent, enige reden wordt vermeld, niettegenstaande het feit dat al meer dan eens de ongefundeerdheid is aangetoond van die waarop de weigering van het consent in vorige jaren geprobeerd is te coloreren (verbloemen) en zonder dat op enig ander ingrediënt van de generale petitie geresolveerd, of de minste aanleiding gevonden wordt om te oordelen'.⁸²

Dagelijkse werkzaamheden

Bij tal van onderwerpen was Van der Heim als thesaurier-generaal betrokken. Om vast te stellen of de aard van de onderwerpen binnen een jaar verschilden hebben we gekeken naar de maanden maart en september van het jaar 1730. Het jaar 1730 is gekozen, omdat Van der Heim al een paar jaar aan de slag was en er op dat moment geen 'bijzondere' zaken aan de orde waren, zoals bijvoorbeeld de Oostenrijkse Successieoorlog, die wellicht een ander beeld zouden laten zien. Van der Heim produceerde aan de lopende band rapporten op basis waarvan de Raad van State een beslissing diende te nemen. In de achttiende eeuw was de thesaurier-generaal bijna bij elk rapport van de Raad betrokken. Over zijn hele ambtsperiode zijn afschriften van deze rapporten in zijn archief te vinden.⁸³ Anthonie

⁸⁰ Van Deursen, 'Raad van State', 81. Thesaurier-generaal Jan de la Bassecour sprak in zijn generale petitie van 1738 de 'vals-optimistische' verwachting uit 'dat men deese generale petitie niet meer soo eenvoudig sal aansien als een jaarlijks klaaglied'. Thesaurier-generaal Johan Hop spottte cynisch in 1757: schaf de vloot dan maar af, verlaag de in- en uitvoerrechten en laat de koopvaardij zichzelf beschermen.

⁸¹ NL-HaNA, Arch. R.v.St., 2229, Generale Petitie 1730; Sprenger, 'De thesaurier-generaal aan zijn bureau', 163; NL-HaNA, Arch. Van der Heim, 841, Stukken betreffende aanstelling. In dit dossier zitten ook extracten van resoluties naar aanleiding van het indienen van verschillende Generale Petities waaronder die van 1730.

⁸² Deze scherpe bewoordingen werden niet gebruikt in de Generale Petities uit 1720 van Jacob Hop en 1740 van Jan de la Bassecour, de opvolger van Nicolaas ten Hove; zie NL-HaNA, Arch. R.v.St. 2229, Generale Petitie.

⁸³ NL-HaNA, Arch. Van der Heim, 845-852, Memories en rapporten van 16 december 1729-8 februari 1737. De rapporten over 1727 en 1728 zijn er niet (meer).

van der Heim legde dossiers aan, gooide niet veel weg. Naast allerlei kladberekeningen komen we aantekeningen tegen van gebeurtenissen uit het verleden, die soms wel teruggaan tot halverwege de zeventiende eeuw. Zoals in zijn tijd gebruikelijk was werkte hij veel met precedenten. Ook drie-regelige notities geschreven op kladpapier zijn bewaard gebleven.⁸⁴ Zo maakte hij een rapport over de financiële moeilijkheden van het hospitaal van de Barrièrestad Doornik naar aanleiding van opmerkingen van de commandant luitenant-generaal Montese. Zijn advies om het hospitaal te subsidiëren werd door de Raad overgenomen.⁸⁵ Voor het onderhoud aan de hospitalen klom de generaal majoor Cronström, commandant van de Barrièrestad Veurne, in de pen.⁸⁶ Van der Heims rapport zit in kladversie in zijn archief. Men wilde het onderhoudscontract nog wel eens onder de loep nemen, maar 'ondertusschen om alle desordre en confusie te vermijden en de aanneemer niet geheel in onsekerheid te laten' kreeg de laatste toestemming om door te werken tot het einde van het jaar. Wel moest bij de andere Barrièresteden worden nagegaan 'op wat voet de contracten ingerigt' waren.⁸⁷ Naar aanleiding van een brief van de opzichter Lobry met een verzoek om de vestingwerken van Zutphen te laten repareren werd door de Raad van State een onderzoekscommissie benoemd met Van der Heim en de secretaris Ten Hove.⁸⁸ De regenten van Berchem deden een verzoek tot vermindering van verpondingen en beden. Ten Hove en Van der Heim namen ook deze zaak in behandeling en moesten voor de Raad een rapport schrijven of het verzoek gehonoreerd kon worden. Met de raadsheer Emmen behandelden Ten Hove en Van der Heim een brief van een commies in wiens magazijnrekeningen posten waren geschrapt door de Generaliteitsrekenkamer. Deze bevatte het verzoek van de Raad aan de drie commissieleden om met de rekenkamer in gesprek te gaan.⁸⁹ Ook met apostilles op de rekeningen van bijvoorbeeld verpondingen van de landen in Sint François polders⁹⁰ gemaakt door de Generaliteitsrekenkamer, kreeg Van der Heim te maken. Aan hem werd gevraagd een onderzoek in te stellen en rapport uit te brengen.⁹¹ Maar ook kerkelijke zaken hoorden tot de werkzaamheden. Op maandag 13 maart 1730 ontving de Raad van State een brief van de rentmeesters Slijpe en Slingeland uit Maastricht over een rekest van de visitatoren van de classis van Maastricht. Het betrof de uitbetaling van het extra-ordinaris traktement van 250 gulden van de onlangs overleden predikant Hansteijn 'zulks voor waarneming van de heimelijke dienst van de Kruisgemeente te Eupen en hetgeen al een eeuw zo gebeurde'. De brief werd in handen van Van der Heim gesteld om het uit te zoeken en te rapporteren.⁹²

Begin maart 1730 was Van der Heim te vinden in Leeuwarden. Op 2 maart hadden hij en de commissieleden Torck en Born afscheid genomen van de vergadering van de Staten-Generaal om de dag

84 NL-HaNA, Arch. Van der Heim, 843, Aantekeningen van Anthonij van der Heim als thesaurier generaal. Voorbeelden zijn: '6 nov 1714 brief R.v.St. aan St.-Gen., dat de souverainiteit v. Ravestein noit afgestaan is en sulx gedeclareert bij Res. St.-Gen. 27 julij 1657. de resol. raakt ook Meegen' Of: 'Over souverainit v. Ravestein en Meegen. H. 1655 fl. 388.416, 1657 fl. 89.267.324, 55 fl. 548.597 (doorgehaald), 1655 fl. 536.548.597, 1679 fl. 424'.

85 BHIC, Coll. Rijksarchief, 313, Res. R.v.St. 1 maart 1730, f. 203r.

86 BHIC, Coll. Rijksarchief, 313, Res. R.v.St. 1 maart 1730, f. 206v-f. 208r; NL-HaNA, Arch. Van der Heim, 845, Memorie 1 maart 1730 (zonder paginanummering).

87 NL-HaNA, Arch. Van der Heim, 845, Rapport 1 maart 1730.

88 BHIC, Coll. Rijksarchief, 313, Res. R.v.St. 2 maart 1730, f. 213r-v.

89 BHIC, Coll. Rijksarchief, 313, Res. R.v.St. 6 maart 1730, f. 214r-v.

90 Deze polders lagen net over de grens bij Sas van Gent in de Zuidelijke Nederlanden.

91 BHIC, Coll. Rijksarchief, 313, Res. R.v.St. 13 maart 1730, f. 238v-f. 239v.

92 BHIC, Coll. Rijksarchief, 313, Res. R.v.St. 13 maart 1730, f. 236v-f. 237v.

erop uit Den Haag naar Friesland af te reizen om daar te spreken over de grote achterstand die de provincie had in de betalingen aan de generaliteit. Zaterdag 4 maart kwam men in de Friese hoofdstad aan en deelde men aan Haarsma, de president van het Mindergetal,⁹³ mee dat men was gearriveerd. De secretaris van de Staten van Friesland, Idzard van Sminia, verwelkomde de commissie. Alvorens tot het doel van de bezending over te gaan werd er eerst een bezoek afgelegd aan de 'Furt-sinne Douarière van Nassau', Marie Louise van Hessen-Kassel, de weduwe van Johan Willem Friso. Uiteraard was Friesland niet het enige gewest met een achterstand in de betalingen. Van der Heim was ook wel in andere provincies om over de achterstallige contributie aan de generaliteit te spreken. De Friezen maakten het in die periode overigens wel erg bont. In de bijlage bij de brief aan de Raad schreef de commissie: 'Deze provincie, Ed. Mog. Heeren, is wel niet de eenige, welke op dese post ten agteren is, maar sij is verreweg de meest defectueuze, de agterstand, welke sij daar op schuldig is, bedraagt op weijnig na so veel als het geen de andere provincien te samen daer op ten agteren staan, en, so men de schult van de provincie van Stad en Lande daar niet bij reket, gelijk men niet moet doen, dewijl deselve de precise betaling van haar contingent, en de voldoening van haar agterstal en termijnen aengenomen, voor het een en het ander versekering gegeven, en sedert vier jaren sulks punctualijk nagekomen heeft, bedraagt het verschulde door dese provincie vrij meerder somme, als die, welke de overige vijf op dit respect schuldig sijn'.

Uit de gesprekken met de Friese gedeputeerden bleek dat uit de 'balance der middelen en lasten' geen gelden konden worden vrijgemaakt om zodoende de generaliteit te kunnen betalen. De commissie zag na onderzoek het uitzichtloze van de situatie wel in. Ze kwam daarop met de Friese deputatie overeen dat Friesland een nieuwe belasting zou invoeren waardoor een 'fonds gevonden en vastgesteld worden' waardoor er geld ter beschikking kwam ten einde de betalingen te hervatten. Er werd 'een schikking gemaakt, waardoor de provincie in dit point aan de Generaliteijt soude konnen voldoen, op een wijze, die het Comptoir-Generaal van nu af aan zouw sterken, en jaarlijks in een beter staat brengen'.⁹⁴ De commissie zag ook wel dat het geen onwil, maar onmacht van de provincie was en stelde zich daarom coulant op. Met het voorstel werd een overzicht van de balans der middelen en lasten meegestuurd.

De onderwerpen die we aantreffen in de maand september wijken niet veel af van degene die het bureau van Van der Heim passeerden in maart. Het patroon van de behandelde onderwerpen in de twee bekeken maanden komen nagenoeg overeen zoals bijlage 4 laat zien.⁹⁵ Ook in september weer een brief met betrekking tot fortificaties. Deze keer kwam de brief van de directeur vestingwerken Van Bommel uit Bergen op Zoom, met een rekest van de hoofdingelanden en de inwoners van de Doelepolder, bij het dorpje De Doele, aan de Raad over de fortificaties: men vroeg de vervallen ves-

⁹³ Fruin en Colenbrander, *Staatsinstellingen*, 250. Het Mindergetal was een college van acht leden, twee uit elk kwartier, die om de drie jaar aftraden. Een lid uit Oostergo presideerde. Dit college, dat door een secretaris van staat werd bijgestaan, behandelde alle onderwerpen vóór ze bij de Staten ter sprake kwamen en bracht ze dan met een preadvies in de vergadering. Kleine zaken deden ze ook wel eigenmachtig af. Men heeft ze wel te onderscheiden van de Gedeputeerde Staten.

⁹⁴ NL-HaNA, Arch. Van Assendelft, 7, Ingekomen kopie resoluties van de Staten-Generaal, Missive van de heren gedeputeerden in Friesland aan de Staten-Generaal, 7 maart 1730. Fraai is te volgen in de verslaglegging van de commissie dat niet alles even vlot verliep en dat de conferentie door de Friezen uitgesteld werd. De commissie is 'niet leedig geweest, maar hebben bij particuliere aenspraken verscheijde Leden getragt te doen beseffen de nood van het Comptoir Generael, de noodzakelijkheid en aengelegentheid van een spoedige schikking (...) Missive 14 maart 1730.

⁹⁵ Zie bijlage 4 Werkzaamheden van Van der Heim als thesaurier-generaal.

tingwerken te mogen afbreken om de polderdijk weer in ere te herstellen. Dit verzoek werd aan Van der Heim in onderzoek gegeven.⁹⁶ De thesaurier-generaal bracht op 1 september de uitkomst van een ander onderzoek ter vergadering. Het ging om een vordering van de weduwe 't Hooft, een koopvrouw in houtwaren, op aannemer Bakkers van 's lands werken in 1726. Bakkers had het maken en leveren van de sluisdeuren in Sas van Gent als klus aangenomen voor 3.899 gulden. Hij had de opdracht niet volledig afgerond. De weduwe wilde daarom dat een gedeelte van het bedrag in mindering werd gebracht. Zij kreeg haar gelijk.⁹⁷ Er werden in de maand september ook – net als in maart – verzoeken tot remissie op pachtpenningen of op impost gedaan. Op 8 september bracht Van der Heim rapport uit over een wanbetaling van het gewest Zeeland. De ontvangst van twee klachtenbrieven van de commies Annsum met betrekking tot wanbetaling van Zeeland inzake de magazijnen van het plaatsje Hulst was de aanleiding voor het onderzoek.⁹⁸

We komen over beide maanden dezelfde werkzaamheden tegen. Alhoewel veel opdrachten naar Van der Heim werden doorgeschoven, werden er ook opdrachten toegewezen aan een commissie van raadsheren ondersteund door de secretaris en de thesaurier-generaal of aan laatste twee samen. Het is niet altijd duidelijk wanneer er nu een commissie voor een opdracht ingesteld werd of wanneer iets aan de thesaurier-generaal werd overgelaten. Het lijkt er op dat zaken met een militair karakter behandeld werden door een commissie. Maar dat dan weer niet voor alle gevallen. Het verzoek van luitenant-generaal Montese inzake subsidiering van de hospitaalkas werd bijvoorbeeld door Van der Heim alleen afgehandeld. In twee bijna identieke gevallen zien we dat er verschillend over wordt beslist. Het gaat hier om een verzoek op 6 maart 1730 van de regenten van Berchem om remissie van verpondingen en een soortgelijke vraag op 27 maart van de inwoners van Heeswijk en Dinther. De eerste kwestie werd toegewezen aan Van der Heim en Ten Hove, terwijl de tweede kwestie door Van der Heim alleen werd behandeld. We kunnen wel stellen dat voor onderwerpen waarbij de Generaliteitsrekenkamer betrokken was altijd een commissie benoemd werd. De commissie bestond dan meestal uit twee raadsheren aangevuld met de secretaris en de thesaurier-generaal.

De manier van werken van Anthonie van der Heim was gedegen en gedetailleerd en met kennis van zaken. Hij kon daarbij ook belerend uit de hoek komen. De toon in de brief van 18 februari 1735 naar Willem van Assendelft, de Nederlandse resident in Brussel, was niet bepaald vriendelijk. Van Assendelft was even oud als Van der Heim. Hij had net zoals de thesaurier-generaal rechten gestudeerd aan de Leidse universiteit. Willem van Assendelft was onder andere pensionaris van Den Briel geweest, totdat hij in 1727 resident werd in Kopenhagen. Na twee jaar verruilde hij Kopenhagen voor Brussel.⁹⁹

Van der Heim gaf in de brief rekenles met betrekking tot een verschil dat hij had geconstateerd bij het omrekenen van Brabants naar Hollands geld. 'Aangaande het different tot ontrent 14 stuivers op het product van 1733, sulx spruit alleen omdat men de reductie van het Brabands in Hollands geld heeft laten maaken van maand tot maand door een persoon die, naa het schijnt, weinig cijferen kan en daarom eenige abuisen heeft begaan en als UWEG gelieft intesien het borderel, dat ik ook weeder hier bij voege, sal UWEG bevinden dat als men de twaalf maanden in Brabands geld bij-

⁹⁶ BHIC, Coll. Rijksarchief, 314, Res. R.v.St. 1 september 1730, f. 281v.

⁹⁷ BHIC, Coll. Rijksarchief, 314, Res. R.v.St. 1 september 1730, f. 274r-f. 275v.

⁹⁸ BHIC, Coll. Rijksarchief, 314, Res. R.v.St. 8 september 1730, f. 300r-v.

⁹⁹ Schutte, *Repertorium der Nederlandse vertegenwoordigers*, 76-77.

een trekt, welker product ik volgens de maandstaaten door de Keizerlijke bedienden geteekent ter neevens geset hebbe, de selve in Brabands geld bedraagen 288041:11:9, en als men die somme in Hollands geld brengt sal men er van krijgen 257179:19:9 of eigenlijk een gebrooke gedeelte van een denier minder, soo als ras blijken kan bij de proef er bijgevoegt om weeder die 257179:19:9 te augementeren met 12 ten 100 en die alsoo weeder tot Brabands geld te brengen'.¹⁰⁰

Uiteraard wenste Van der Heim een correctie. Hij liet aan Van Assendelft weinig ruimte tot tegenstribbelen met betrekking tot de juistheid van zijn redenering. 'Ik hoop UWEG een saak die soo klaar is, en welker different uit een error calculi nu tot Brussel begaan spruit, sal kunnen doen begrijpen en dat men derhalven het product van 1733 volgens onse calculatie, die goed en precies is, sal corrigeren en dan sal het slot der liquidatie quitte zijn'. Hij wilde dat Van Assendelft er (nu wel) op toe zou zien dat de rekening werd gecorrigeerd conform het rekenvoorbeeld dat hijzelf eerder in de brief omstandig beschreef. 'Ik kan ligt begrijpen dat men een abuis in 't cijfferen kan hebben: maar 't is vreemd dat men het begaat als men eene goede calculatie naasiet, en dat men oppert, als het soo weinig waerd is, vooral, daar alles effen zijnde daar door oneffen soude worden: het komt mij voor een klaar bewijs van wonderlijke humeuren waar meede het mij leed doet te sien dat UWEG saaken moet verhandelen' (...) vervolgde Van der Heim zijn brief. Hij toonde dus wel enige compassie met Van Assendelft, om daarna toch weer lucht te geven aan zijn ongeduld. 'Ik hoop dat men eindelijk de actes van de ontfangers van Gent, die nu een jaar in de maak zijn geweest, sal kunnen afmaaken, het geen tot meerder gerustheid der crediteuren van de obligatien sal dienen'.¹⁰¹ Van der Heim bleek goed op de hoogte te zijn van de zaak die speelde en rekende de resident op een bijna schoolmeesterachtige manier voor hoe de vork in de steel zat en waar de rekenfout begaan was. Van der Heim was dus een nauwgezette thesaurier-generaal. Het verschil bedroeg dan ook ruim 30.000 gulden!

In een volgende brief werd Van Assendelft bericht over de het slot van de ingeleverde maandstaat. Ook hier werd een correctie toegepast en het uiteindelijke bedrag verhoogd met 658 Vlaams of 587 Hollands geld. Ook met betrekking tot achterstallige betalingen werd Van Assendelft aangeschreven om de graaf van Cuvelier aan te spreken om zijn verplichtingen na te komen.¹⁰² Dit gold niet alleen voor Cuvelier. Uit de correspondentie met Van Assendelft blijkt dat er meer heren waren die moeite hadden om aan de verplichtingen te voldoen en er verdragingsstactieken op na hielden. Van der Heim toonde enig begrip voor de positie waarin Van Assendelft zich bevond. De Raad werd uiteraard van de zaken op de hoogte gehouden en Van der Heim hield van zijn 'remarques' afschrijven bij.¹⁰³

De relatie tussen Van der Heim en Van Assendelft verliep niet soepel. Wellicht vond Van der Heim de resident niet altijd even punctueel. In 1730 had hij zich ook al aan hem geërgerd. In een brief van de secretaris van de Raad van State, Ten Hove, aan Van Assendelft klonk de ergernis van de thesaurier-generaal door. 'De thesaurier-generaal was niet al te wel te vreden dat UWeled: gestr: geen antwoord op de memorie rakende de negotiatie van Henegouwen hadde gestelt ...'.¹⁰⁴ Ten Hove en Van der Heim hadden ook plakkaatboeken van Brabant en Vlaanderen via Van Assendelft besteld en Ten

¹⁰⁰ NL-HaNA, Arch. Van Assendelft, 12, Van der Heim aan Van Assendelft, 18 februari 1735.

¹⁰¹ NL-HaNA, Arch. Van Assendelft, 12, Van der Heim aan Van Assendelft, 18 februari 1735.

¹⁰² NL-HaNA, Arch. Van Assendelft, 12, Van der Heim aan Van Assendelft, 17 januari 1736.

¹⁰³ NL-HaNA, Arch. Van der Heim, 850, Memories en rapporten, ingediend bij de Raad van State, 14 januari 1735-30 december 1735 (zonder paginanummering).

¹⁰⁴ NL-HaNA, Arch. Van Assendelft, 12, Ten Hove aan Van Assendelft, 7 november 1730.

Hove schreef dat een aantal boeken in de zending misten waaronder de boeken voor Van der Heim.¹⁰⁵ Vier jaar na dit voorval toonde Ten Hove zich de intermediair tussen de twee: 'Ik ben altoos van begrip geweest, dat het voornaamste van UWEGs ministerie bestaat in het werk van de finantie en voornamentlijk in deese omstandigheden; daarom heb ik UWEG altoos seer gepresen, dat daar over correspondeert met den Heer Thesaurier Generaal, en gemenageert UWEG daar over te schrijven, om daar door alle confusie voor te komen'.¹⁰⁶

3.8 Conclusie

Met de benoeming tot thesaurier-generaal van de Unie was Van der Heim toegetreden tot het gezelschap van de vier belangrijkste en invloedrijkste ministers in de Republiek. Zijn benoeming tot thesaurier-generaal was het werk van een correspondentie rond Van Slingelandt. Onder diens politieke leiding kon hij zich verder ontwikkelen als beleidsmaker op financieel terrein door middel van het vervaardigen van Generale Petities en Staten van Oorlog. Hij kon door het gebruik van deze instrumenten zijn 'stem' laten horen, wat hij in 1730 ook deed. Door deze functie legde hij op dit terrein een stevig fundament om het zware ambt van raadpensionaris aan te kunnen.

In zijn werkzaamheden die adviserend, maar ook controlerend waren, werkte hij alleen of in een commissie met leden van de Raad plus de secretaris, dan wel slechts met de secretaris samen. De werkzaamheden liepen uiteen van het behandelen van rekestten, waarin uitstel van betaling werd gevraagd, tot het bezoeken van gewesten die hun financiële verplichtingen niet nakwamen. Andere belangrijke taken waren het uitvoeren van inspecties langs de fortificaties en het in behandeling nemen van verzoeken om de Barrière te versterken.

Men kan concluderen dat Van der Heim, na een lange staat van dienst als secretaris van de Generaliteitsrekenkamer, met de benoeming tot thesaurier-generaal aan een succesvolle carrière bezig was en ook serieus werd genomen als financieel expert. Toen prins Willem tot generaal benoemd wilde worden, werd uiteraard de belangrijkste politicus, Van Slingelandt, benaderd, maar ook Van der Heim. Dat zegt iets over de status die de thesaurier-generaal had. En nog was de koek niet op. Een nieuwe uitdaging wachtte hem.

¹⁰⁵ NL-HaNA, Arch. Van Assendelft, 12, Ten Hove aan Van Assendelft, 10 november 1730.

¹⁰⁶ NL-HaNA, Arch. Van Assendelft, 12, Ten Hove aan Van Assendelft, 8 januari 1734.